

Pablo Lerner

Sigmund/Freud

Park Hotel, München, 24 november 1912. Sigmund Freud och fem av hans kollegor diskuterar redaktionsfrågor rörande *Zentralblatt für Psychoanalyse*. Freud kritiserar envetet två av sina bordskamrater, Carl Gustav Jung och Franz Riklin, för att de undgått att referera till honom i redan utgivna artiklar om den teori som han, och endast han, grundat. Han tycks ha tagit det något personligt.

Vid dispytens upplösning drabbas Freud av ett plötsligt svimningsanfall. Han ramlar ihop, varpå sällskapet bär honom till en schäslong i hotellets foajé. Efter en stunds sinnesfrånvaro lämnar han sakta sin ofrivilliga slummer och yppar, halvmedvetet: "Hur ljuvt det måste vara att dö".¹

I.

Det finns något sällsamt över dödens historia i psykoanalysen. Och i livet: befrielsens påträngande vägran. Döden vandrar nomadiskt kring – varifrån, varthän? Utanför, intill, längsmed, bortom, inuti? Vi vet inte. Livet tar farväl, men döden tiger.

Och i Freud. Den 23 oktober 1896 gick den till åren komne Jacob Freud bort efter en tids sjukdom. "Hans liv var sedan länge över", skrev Freud om fadern i ett brev till Wilhelm

Fliess den 2 november, ”men hans död har rivit upp hela mitt förflutna inom mig. Jag känner mig uppryckt med rötterna”.²

Och i dödens bakström började Freud drömma om fadern: ”Du ombeds / sluta hans ögon”, läste han på en skylt i en dröm natten efter jordsättningen, en dröm som utspelade sig i den raksalong han bevistat precis innan han anlät till sorgehuset – försenad, till familjens förargelse. ”Man bör fullgöra sin plikt gentemot de döda”, var Freuds tydning av notisen, varefter han kände sig manad att tillfoga ett urskuldande inpass – ”som om jag inte fullgjort den och var i behov av överseende” – för att slutligen leverera en allmängiltig, opartisk tolkning: ”Drömmen gav utlopp för den känsla av självförebåelse som ett dödsfall vanligen lämnar hos de efterlevande...”³

Sorgearbetet hade ännu inte tagit vid och psykoanalysen fanns ännu inte till. Det vore orättvist att vänta sig att den vanligen kompromisslöst sannfärdige Freud skulle dröja sig kvar vid denna dröm, som var *hans*, och inte de efterlevandes, och som vittnade om en skuld som var *hans*, trots att han inte ville kännas vid den – och att det var på *hans* lott, och ingen annans, det föll att fullborda faderns hädanfärd. På väg hem från barberaren...

Den 31 maj 1897 sände Freud ett teoretiskt utkast till Wilhelm Fliess, i vilket han för första gången nedtecknat ett idékomplex som längre fram skulle komma att tjäna som orubblig hörnsten i det psykoanalytiska teoribygget:

Fientliga impulser gentemot föräldrarna (en önskan att de ska dö) utgör en konstitutiv beståndsdel i neuroserna [...] Dessa impulser trängs bort under perioder av medkänsla inför föräldrarna – vid sjukdom och död. Vid dessa tillfällen är det ett

av sorgens uttryck att förebrå sig för deras död [...] Det verkar som om denna dödsönskan hos söner är riktad mot fadern.⁴

Hade Freud gjort sig skyldig till omedvetet fadermord? Var hans utkast en bekännelse att begravningsnattens dröm i själva verket uppfyllde en bortglömd önskan att dräpa fadern? Låt oss ta Freud på orden.

”Jag tänker på drömboken”,⁵ skrev Freud till Fliess två veckor innan han färdigställt ovan nämnda utkast. Och Freud begynte sin vilsegång genom förflutenhetens rotsystem i riktning mot det obekanta – hans självanalys tog vid. Och blick- en riktades mot drömmarnas skådeplats: under sommaren 1897 började han regelbundet delge tolkningar av sina drömmar i brevväxlingen med Fliess. Och han började skriva på *Drömtydning*. 1908, i förordet till andra utgåvan av den bok som markerade psykoanalysens födelse, skrev Freud:

Denna bok har en djupare subjektiv innebörd för mig personligen – en innebörd jag kom att förstå först efter att jag färdigställt den. Den var, insåg jag, en del av min självanalys, min reaktion på min faders död – det vill säga den viktigaste händelsen, och den mest smärtsamma förlusten, i en mans liv. Efter att ha upptäckt att så var fallet, har jag känt mig oförmögen att utplåna erfarenhetens spår.⁶

”Man kan med rätta sammanfoga dem”:⁷ i Freud, befruktade döden drömmen med frågan, och drömmen blev psykoanalysens moder; döden, dess fader; gåtan, dess barn; tydningen, dess förlösare.

II.

Och njutningen, dess autokrat: sexualiteten bemäktigar sig allt som människan vill; allting strävar mot behaget – lustprincipen. Att önska är att åtrå – men dräper då människan av mordlust? Freud, som motvilligt erkänt sitt omedvetna faderdråp, måste ha ställt sig frågan – *varför?*

”Även i mitt fall”, bekände Freud den 15 oktober 1897: ”förälskad i modern och svartsjuk på fadern”.⁸ Och i *Drömydning*:

Det har kanske varit oss alla beskärt att rikta den första sexuella känslan mot modern, det första hatet och den första våldsbetonade önsknigen mot fadern; våra drömmar övertygar oss om det.⁹

Oedipus Rex: människan mördar inte av blodtörst, utan av *blodskam*. Mordimpulsen är inte en genuin önskan riktad mot fadern, utan en förtvivlad reaktion på inträdet av en rival som hotar att inskränka den idylliska ensamrätten till modern: döden uppstår på den plats där kärleksbandet brister.

”Att vara död betyder för barnet”, tillfogar Freud, ”att vara borta”¹⁰ – dödsönskan önskar inte döden, utan *frånvaron*.¹¹ Dådet syftar inte till att bringa faderns liv till ända, utan att avlägsna den konkurrent som berövat honom modern.

Människan vill inte döda, människan dödar i viljans tjänst; människan njuter inte av att döda, människan dödar i njutningens tjänst. ”Dödsönskan” betyder, i det omedvetna: kärlek önskar frånvaro.

Och döden förvisas från det omedvetna. Det finns ingen självrådande dödsönskan, ingen sann vilja till utslockning: endast kärlek och frånvaroönskan. Freuds omedvetna fadermord – en kärlekshandling.

III.

I det omedvetna finns ”ingenting negativt”.¹² Döden är tom och formlös; ett otänkbart intet. Döden kan inte levas; livet känner inte döden. Det omedvetna är odödligt: ”ingen tror på sin egen död”.¹³

Och döden förvisas från det omedvetna. ”Fruktan för döden är främmande för barnet”,¹⁴ anför den man som mumlar om den ljuva döden, och om vilken det skrivits:

[Freud] hade den oroande vanan att ta avsked med orden ”Farväl; du kanske aldrig ser mig igen”. Han hade återkommande attacker av vad han kallade *Todesangst* (dödsångest) [...] Vid ett tillfälle berättade han att han tänkt på döden varje dag under hela sitt liv [...] Han sade ofta att hans största skräck var den påträngande tanken att dö före modern [...] När hon väl gick bort sörjde han henne inte, utan kände en djup lättnad över att få dö i frid.¹⁵

Julius Freud kom till världen ett och ett halvt år efter Sigmund; begravningen föregick ettårsdagen.

IV.

Var höll sig förlusten gömd under de två decennier som följde på faderns död? ”Sorg och melankoli”, författad 1914, publicerad 1917: den älskade är borta. Världen är tom. Libidon bestrider förlusten: ögonen ljuger. I sorgen, besegrar vissheten önskan: han är död. Och kärleken frigör sig från världen och vänder sig till minnet: saknad, försoning. Den tomma världen lockar åter.

Men viljan vägrar: identifikationen inskrider. Den döde införlivas i jaget: han är en del av mig. Utan den döde, är jag lika tom som världen. Och döden kastar sin skugga – jag är

Pablo Lerner

förlorad.¹⁶ Vad jag känner för honom, känner jag för mig. Jag älskar, han är borta: jag är ingen. Jag hatar, jag är han: jag avskyr mig. Kärlek och hat – tomhet och skuld. Melankolikern är mordbenägen: dödslängtan är en spegelhägring.

Och döden förvisas från det omedvetna. Återstår gör tomheten: därute, härinne.

V.

1915. Världskriget rasar. Martin och Ernst befinner sig på fälten. Fadern om civilisationens historia: ”en räcka folkmord”. Våra förfäder: ”ett mördarband”.¹⁷

Varför ondska?

Begäret att åsamka smärta? Njutningen försvinner med offret: sadisten bestrider döden, med grymhet.

Svartsjuka? Kärlek önskar frånvaro.

Överlevnad – människan är egoistisk; jaget först. Libidon delar sig itu: i njutningens tjänst, kärleken; i självbevarelsens, hatet: en fåfång vrede som omvandlar hinder till fiende, upprättelse till överlevnad, tvist till dödsstrid. ”Mordlust i blodet”:¹⁸ narcissistisk segerlystnad.

Och döden förvisas från det omedvetna. Blodtörst betyder, i det omedvetna: egenkär hatlust.

I det omedvetna råder libidon: alltid, överallt, obesträtt, enväldigt. Döden är hemlös.

VI.

Den 11 november 1918 nådde människoslakten sitt slut. I essän ”Det kusliga”, som färdigställdes i maj året därpå och gick i tryck under hösten, alluderar Freud till ”en i färdigt skick föreliggande utförlig framställning”, och delger en kort resumé av densamma:

I det själsligt omedvetna låter sig nämligen ett dominerande, från driftimpulserna utgående *upprepningstvång* konstateras som sannolikt är beroende av drifternas innersta natur, är starkt nog att sätta sig över lustprincipen, skänker vissa sidor av själslivet dess demoniska karaktär, fortfarande yttrar sig väldigt tydligt i det lilla barnets strävanden och dominerar ett stycke av förloppet i neurotikernas psykoanalys.¹⁹

I själens mitt, slår en kraft som *vill* oberoende av lusten; en furie bestrider det goda. Driften betvingar lyckan: en ekande dövhets, en stormande cirklande vägran. Igen, och igen. Igen, och igen.

Ett synopsis av första hälften av vad som skulle komma att bli "Bortom lustprincipen": nästintill färdigställd i september 1919, publicerad vintern 1920. Däremellan: ett signifikant tillägg.

25 januari 1920: "vår kära, blomstrande Sophie".²⁰ 26 år, spanska sjukan. Två söner: sex år och tretton månader; havande.

I morgon skall hon kremeras, vårt stackars söndagsbarn.²¹

Två veckor senare, i ett brev till Max Eitingon, nämns för första gången: "*derTodestrieb*", "dödsdriften".²²

En drift som vill återställa det förgångna, till varje pris: en sluten kretsgång i livet som lider och lider. Åter till smärta, förödelse, vanmakt: en vilja som vill allt vad viljan vill och inte vill – en återgång för återgångens skull. Driften driver, trots livet, i trots mot livet, allt längre tillbaka, i ursprungets riktning. Och bortom: "Det livlösa fanns före det levande."²³

Driften vill åter till döden, åter till dagen för livets början och slut; åter till materiens omvändelsedag: libidons uppstån-

Pablo Lerner

delse och jordning. ”Som en tvekande rytm i organismernas liv”:²⁴ animering och utslockning; igen: animering och utslockning. ”Vi börjar om”.²⁵

Driften vill livet, driften vill döden: livet klyvs i liv och död, i livsdrift och dödsdrift. Livet vill förbli, förnya, förfinna, förena, föröka, föreviga; livet vill förgås, förnöta, förvrida, förstöra, förkrympa, förinta. En livets strid på liv och död.

”*Media vita in morte sumus*”,²⁶ mitt i livet är vi i döden. Och i livets mitt, vilar döden.

Drömlikt snabbt skall livet driva
över haven

Vägen tar aldrig slut. Horisonten skyndar framåt.

hejdlöst framåt överända
mot vårt fall

Fåglarna skakar i trädet. Dammet yr kring hjulen.

tills i döden blir oss givet
att få vila.²⁷

Alla rullande hjul som motsäger döden!²⁸

21.01.24 — 21.02.03

Förord

1. Sigmund Freud, "Bortom lustprincipen", övers. Mia Engvén, i *Samlade skrifter av Sigmund Freud IX. Metapsykologi* (Stockholm: Natur och Kultur, 2003).

Sigmund/Freud

1. Ernest Jones, *Sigmund Freud. Life and Work. Volume One. The Young Freud 1856-1900* (London: Hogarth Press, 1956), s. 347f; Ernest Jones, *Sigmund Freud. Life and Work. Volume Three. The Last Phase 1919-1939* (London: Hogarth Press, 1957), s. 301; Carl Gustav Jung, *Mitt liv. Minnen, drömmar, tankar*, övers. Ivar Alm & Philippa Wiking (Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1984), s. 149f.
2. Sigmund Freud, *The Complete Letters of Sigmund Freud to Wilhelm Fliess. 1887-1904*, övers. Jeffrey Moussaieff Masson (Cambridge/London: Belknap, 1985). Freud till Fliess, 2 november 1896, s. 202.
3. Freud, *The Complete Letters of Sigmund Freud to Wilhelm Fliess*. Freud till Fliess, 2 november 1896, s. 202.
4. Freud, *The Complete Letters of Sigmund Freud to Wilhelm Fliess*. Freud till Fliess, 31 maj 1897, s. 250.
5. Freud, *The Complete Letters of Sigmund Freud to Wilhelm Fliess*. Freud till Fliess, 16 maj 1897, s. 243.
6. Sigmund Freud, "Preface to the Second Edition", i *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud. Volume IV (1900). The Interpretation of Dreams (First part)*, övers. James Strachey (London: Hogarth, 1953), s. xxvi.
7. "Freud berättade att det var denna erfarenhet [i.e. faderns bortgång] som ledde honom till att skriva *Drömtydning* (1898), och att skrivandet av detta verk gick hand i hand med de första två åren av hans självanalys;

Noter

- man kan med rätta sammanfoga dem". Jones, *Sigmund Freud. Life and Work. Volume One*, s. 356.
8. Freud, *The Complete Letters of Sigmund Freud to Wilhelm Fliess*. Freud till Fliess, 15 oktober 1897, s. 272.
 9. Sigmund Freud, *Samlade skrifter av Sigmund Freud II. Drömtydning*, övers. Johan Landquist (Stockholm: Natur och Kultur, 2002), s. 260.
 10. Freud, *Drömtydning*, s. 253. "Att vara" står inom citattecken i originaltexten.
 11. Närmare bestämt att det inte råder "samexistens av varseblivning och erinring". Sigmund Freud, "Totem och tabu", övers. Eva Backelin, i *Samlade skrifter av Sigmund Freud X. Samhälle och religion* (Stockholm: Natur och Kultur, 2011), s. 167.
 12. Sigmund Freud, "Tidsenligheter om krig och död", övers. Lars W. Freij, i *Samlade skrifter av Sigmund Freud X. Samhälle och religion*, s. 251.
 13. Freud, "Tidsenligheter om krig och död", s. 244. Lätt modifierad översättning.
 14. Freud, *Drömtydning*, s. 253.
 15. Jones, *Sigmund Freud. Life and Work. Volume Three*, s. 301f.
 16. "Objektets skugga föll sålunda på jaget". Sigmund Freud, "Sorg och melankoli", övers. Eva Backelin, i *Samlade skrifter av Sigmund Freud IX. Metapsykologi* (Stockholm: Natur och Kultur, 2003), s. 220.
 17. Freud, "Tidsenligheter om krig och död", s. 246, 252. Jag lämnar åt sidan Freuds reflektioner kring döden och animism (Freud, "Totem och tabu", s. 151-172), samt kring brödraskarans kollektiva dråp på utfadern och dess konstitutiva betydelse för totemismen och människans skuldmedvetande. Se framför allt Freud, "Totem och tabu", s. 208-225; Sigmund Freud, "Masspsykologi och jaganalys", övers. Lars W. Freij, i *Samlade skrifter av Sigmund Freud X. Samhälle och religion*, s. 325-330; Sigmund Freud, "Mose och monoteismen", övers. Lars W. Freij, i *Samlade skrifter av Sigmund Freud X. Samhälle och religion*, s. 566-569, 609ff.
 18. Freud, "Tidsenligheter om krig och död", s. 251. Lätt modifierad översättning.
 19. Sigmund Freud, "Det kusliga", övers. Ingrid Wikén-Bonde, i *Samlade skrifter av Sigmund Freud XI. Konst och litteratur* (Stockholm: Natur och Kultur, 2009), s. 339.
 20. Sigmund Freud till Amalia Freud, 26 januari 1920. I Peter Gay, *Freud*, övers. Margareta Edgardh (Stockholm: Bonniers, 1990), s. 412.
 21. Sigmund Freud till Oskar Pfister, 27 januari 1920. I Gay, *Freud*, s. 412.
 22. Sigmund Freud till Max Eitingon, 8 februari 1920. I Gay, *Freud*, s. 412.
 23. Sigmund Freud, "Bortom lustprincipen", övers. Mia Engvén, i *Samlade skrifter av Sigmund Freud IX. Metapsykologi*, s. 285. Kursiverat i originaltexten.
 24. Freud, "Bortom lustprincipen", s. 287.
 25. Gunnar Ekelöf, "sonatform. denaturerad prosa", i "sent på jorden", i *Samlade dikter I* (Stockholm: Atlantis, 2016), s. 17.

Noter

26. Sigmund Freud & Ernest Jones, *The Complete Correspondence of Sigmund Freud and Ernest Jones 1908-1939* (Cambridge/London: Belknap, 1995). Sigmund Freud till Ernest Jones, 12 februari 1920, s. 370.
27. Jorge Manrique, *Verser vid hans faders död*, övers. Sven Collberg (Lund: Ellerströms, 1998), s. 19, 21, 13.
28. Tomas Tranströmer, "De fyra temperamenten", i "Hemligheten på vägen", i *Dikter och prosa 1954-2004* (Stockholm: Bonniers, 2011), s. 64.

"Si Fractus Illabatur Orbis..."

1. Sigmund Freud, "Det kusliga", övers. Ingrid Wikén-Bonde, i *Samlade skrifter av Sigmund Freud XI. Konst och litteratur* (Stockholm: Natur och Kultur, 2009).
2. För en sammanställning av den tidiga kritiken, se Otto Fenichel, "A Critique of the Death Instinct", i H. Fenichel & D. Rapaport (red.), *The Collected Papers of Otto Fenichel. First Series* (London: Routledge & Kegan Paul Limited, 1954). I hans essä "Den ändliga och oändliga analysen" från 1937 medgav Freud: "Jag känner väl till att den dualistiska teorin, som vill uppställa en döds-, destruktions- eller aggressionsdrift som likaberättigad partner vid sidan av den eros som ger sig tillkänna i libidon, på det hela taget vunnit ett svagt gensvar och egentligen inte ens slagit igenom bland psykoanalytiker." Sigmund Freud, "Den ändliga och den oändliga analysen", övers. Lars W. Freij, i *Samlade skrifter av Sigmund Freud VIII. Psykoanalysens teknik* (Stockholm: Natur och Kultur, 2008), s. 346. Freuds tes betraktades inte enbart som moraliskt förkastlig till följd av att ståndpunkten att människor animeras av en tendens till självförstörelse innebar en allvarlig överträdelse av den talmudiska lagen, utan även på grund av att den tycktes avfärda allvaret hos självmordstankar och betrakta dem som ett problem som inte fordrade livräddande psykoanalytiska interventioner. Den sistnämnda frågan var ingalunda blott en hypotetisk situation i Freuds inre cirkel: den briljante unge psykoanalytikern Victor Tausk begick självmord i början av juli 1919 (kort efter att Freud färdigställt ett första utkast av "Bortom lustprincipen") efter att Freud insisterat på att Helene Deutsch skulle avsluta sin analytiska behandling av honom. Angående denna kontext, se Paul Roazen, *Brother Animal: The Story of Freud and Tausk* (London: Allen Lane, 1970); Kurt R. Eissler, *Talent and Genius: The Fictitious Case of Tausk Contra Freud* (New York: Quadrangle, 1971); samt Kurt R. Eissler, *Victor Tausk's Suicide* (New York: International Universities Press, 1982).
3. William V. Silverberg, "Review of 'Beyond the Pleasure Principle'", i N. Kjell (red.), *Freud Without Hindsight: Reviews of His Work, 1893-1939* (Madison: International Universities Press, 1988), s. 457f.
4. Jacques Derrida, "Spéculer—sur 'Freud'", i *La carte postale. De Socrate à Freud et au-delà* (Paris: Flammarion, 1980), s. 275-437. I textens första fotnot och i början av dess andra kapitel, indikerade Derrida att dess

